

35. Dani književnosti njemačkoga govornog područja

Urs Widmer

Klagenfurtska književna riječ

O normi, odstupanju i gotovim dijelovima

Dame i gospodo,

U vrijeme kad sam se i sâm pridružio književnim nadmetanjima i htio osvojiti svoje mjestašce u velikom svijetu književnosti, prilazio sam natjecanjima, kao što su i Dani njemačkoga govornoga područja, sa skepsom. Bojao sam se, naravno, osjećaja povrijeđenosti koji se ne može izbjeći u ovakvim natjecanjima, mislio sam da se u književnosti ne može postaviti rang-lista. Tog mišljenja sam i danas. No u međuvremenu, na natjecanja u kojima na kraju ipak postoji najbolja ili najbolji, gledam s vedrom blagošću. Usprkos tome, književnost nije knockout sustav u kojem na kraju jedan pobjeđuje. Pitanje nije, da li Goethe ili Kleist ili Büchner, odnosno, odgovor na ovo pitanje je: i Goethe i Kleist i Büchner.

Naravno da sami za sebe baratamo pojmovima „dobro“ i „loše“. Naravno da pravimo razlike, a one i postoje. Kod mnogih tekstova brzo ćemo se složiti da su izrazito loši: iako bi nas trebao upozoriti primjer Euripida, čija je Medeja, remek-djelo svjetske literature, bila primljena sa snažnim negodovanjem publike na praizvedbi, tako da se njezin autor, kako ne bi dobio batine, skrio iza oltara hrama boga Apolona. Što se tiče osobnih rang lista, mojega „dobrog“ i „lošeg“ za kućnu uporabu, sve do danas nisam nadišao već u poslovcu preraslu formulaciju koja potječe od Čehova ili Voltairea ili mog izdavača – ili od sve trojice: da je dobra knjiga ona koju rado čitam, a loša, ona koja me dosaduje. Naravno da to nije dostatno ni za kućnu uporabu. Postoje razlike, pa čak i ako ne znamo točno objasniti zašto je Kafka bolji pisac od – pa, pojednostavimo stvar,

od svih nas ovdje -, ipak se više ili manje slažemo da je to točno. Ja rješavam problem na sljedeći način. Ostaje pravilo broj jedan („Dobre knjige su one koje rado čitam“), no njega opovrgava ili potvrđuje drugo razmišljanje.

Nitko tko piše, ne piše dobrovoljno kako piše. Pisanje, ozbiljno i egzistencijalno pisanje, obitava u područjima u kojima ono boli i gdje se ono pretvara u nešto nužno i neumitno.

U tim se područjima borimo sa svojim riječima jer se borimo sa svojim otporima i potiskivanjima, i stoga ne pišemo dobrovoljno, ili samo umjereno dobrovoljno, ono što pišemo. Pritisak je prevelik. U idealnom slučaju piše „ono“, tekst piše sâm sebe, a mi smo nešto poput njegova medija. Naravno da se to stanje pisanja ne treba pretvoriti u mit – pjesnik u transu; tekst je i za njega neočekivani dar -, kao i sve ostalo u stvarnom svijetu, on nikad nije dovršen. Ostatak se svodi na rad. Brižljivost, preciznost, veselu sposobnost bacanja gotovih stranica u smeće, i talent u donošenju odluke kad je tekst onakav kakav bi trebao biti. Osjećaj evidentnosti odlučit će kad je tekst „gotov“, „dobar“. Ne postoje sigurniji kriteriji, tekstovi su napravljeni od riječi. Jezik nikad nije naša tvorevina, on to ne može biti jer je baš ono opće kojim raspolažu i drugi, i koje nas povezuje s njima. „Vlastiti jezik“, taj visoki ideal prema kojem svi težimo i za kojim žude kritičari kad nas slušaju, ne postoji, odnosno – fenomen visoke ironije – u najboljem slučaju postoji onda kad smo pri pisanju uvijek svjesni da ono vlastito ne može postojati, ili postoji samo kao ostatak ili višak ili produktivna greška. Ako nikad ne stremimo za vlastitim jezikom, imamo šansu da dospijemo do njega. (Ako započnemo time da pišemo „dobro“ ili „lijepo“, izgubljeni smo.) Jer čitajući nepoznati tekst može se reći, to mora da je napisao Thomas Bernhard, Gert Jonke, Klaus Hoffer. Naša odstupanja od jezičnih normi tad nas odlikuju. Odstupanje koje književni tekst definira takvim, nastaje od pritiska koji netko ili „ono“ – život – vrši nad nama i kojem pišući pružamo otpor, iz čega onda nastaje ono oblikovano, od forme odmaknuto, koje naše čitatelje, ako je pustolovina uspješna, toliko očarava. „Čudesan sjaj jednog remek-djela“, rekao

je Walter Muschg, „je bol koja više ne boli. Savršeno djelo ne smije sadržavati ni trag patnje.“

Jezik je velika škrinja puna kocaka za slaganje, kojom se više ili manje vješto služimo. U svakodnevicu to činimo rutinski, a to činimo i kad pišemo. Kako bismo i mogli drugačije. No ipak različito baratamo tim gotovim dijelovima jezika. Jednima nisu dostatni, ostali – mnogi, možda većina – posve je zadovoljna time, ona aranžira ono staro i poznato da barem za vrijeme čitanja djeluje kao novo. To vrijedi i za sadržaje. Oni kojima su dostatni dijelovi jezika i načini na koje ih koriste svi, montiraju i svoje sadržaje iz starih i poznatih gotovih dijelova. Takve knjige čitamo izuzetno rado, jer su poznate. One se zovu mainstream, a mainstream nije ništa nevrijedno. On književnost samo ne miče s mjesta, pa ni nas same.

To je dakle moj drugi kriterij kojim pokušavam razlikovati dobru i lošu književnost. Loša književnost je montirana isključivo od poznatoga. Iz zajedničkog nazivnika jezika, i samo iz njega. Jezik: svaka rečenica već poznata. Sadržaj: the same procedure as last year. Dobre knjige ne izbjegavaju ono poznato pod svaku cijenu, ali se trljaju o poznato putem svojih odstupanja. U jeziku i, kao neizbježna posljedica, u sadržajima. (Točno je upravo ono suprotno. Možda i više od toga.)

Jezik svakako nije statičan sustav. On se neprestano mijenja. Ovdje umire riječ za kojom nitko ne žali, a tamo netko ubacuje nešto novo u sustav. To je očaravajuće, osobito za nekoga kao što smo mi jer mi smo oni koji najsenzibilnije reagiramo na promjene našeg radnog materijala. Mi te promjene ne samo da primamo, nego im i pridonosimo. To je tako od pradavnih vremena, kad je netko prvi put rekao „lav“ a da nitko nije bio kraj njega, te tako izumio komunikaciju s pojmovima. Nikad nije postojao normativni jezik, nešto za sve i u svakom trenutku obvezatno, iako bi diktatori, vjerski utemeljitelji ili gospodin Duden to vrlo rado htjeli. Čak ni jezik njemačkog klasicizma, prije svega Goetheov, od kojeg smo se podosta udaljili, no koji je i dalje ostao nešto poput

pramjerila, nikad nije za svih ili samo za bilo koga bio obvezatan. Naprotiv, Goetheovi suvremenici smatrali su njegov jezik iritantno udaljenim od svakidašnje norme. Više su cijenili onaj Kotzebuea ili Johanna Timoteusa Hermesa, a njih dvojica su se velikom virtuožnošću služili škrinjom s kockama za slaganje iz njihova vremena.

To je posve u redu. Jedan može ovo, a druga ono. Samo ne bismo trebali brkati stvari. I ne bismo trebali biti prijetvorni. Radije iskreni bestseler od gotovih dijelova nego knjiga koja simulira visoku književnost, a sastoji se samo od površnosti, od tuđeg. Ionako bismo svi rado napisali bestseler, iznova i iznova. Ali kako? Kad bismo to znali, ne bismo bili ovdje.

Prevela: Sabine Marić